

vána fenoménu kultury, jejímu postavení v rámci antropologie a možnostem zkoumání tohoto fenoménu v rámci sociálních věd obecně. Díky přehledovému charakteru, výstižné a pochopitelné argumentaci má kniha potenciál oslovit laickou veřejnost, ale jeví se přínosná i pro veřejnost odbornou, která zde může nalézt koncepce a přístupy využitelné v rámci konkrétního výzkumu. A dále může kniha posloužit jako odrazový můstek a rozcestník pro všechny autorky a autory, kteří se ve svém výzkumu věnují fenoménu kultury.

Petr Krčál

John S. Dryzek: *Foundations and Frontiers of Deliberative Governance*
Oxford, Oxford University Press 2010,
229 s.

John Dryzek patří mezi významné osobnosti politické teorie. V současné době působí jako profesor na Centre for Deliberative Democracy and Global Governance na Australian National University a věnuje se především oblasti environmentální politiky a tzv. deliberativní demokracie. Deliberativní demokracie, která zažívá v posledních desetiletích poměrně masivní nárůst popularity, se od ostatních pojetí demokracie odlišuje především svým zásadním důrazem na tzv. veřejnou deliberaci, která předchází volbám nebo jinému způsobu kolektivního rozhodování. Deliberací je míněn inkluzivní komunikační proces, kterého se účastní kompetentní aktéři a v jehož rámci dochází k utváření a přeměně preferencí. Ve své zatím poslední knize *Foundations and Frontiers of Deliberative Governance* se Dryzek, podle vlastních slov, pokouší nabídnout čtenářům určité „prohlášení o stavu teoretické i praktické stránky deliberativní demokracie“ (předmluva, s. v). Vedle stručného představení aktuálních trendů se v knize věnuje především diskuzi teoretických základů svého vlastního pojetí delibe-

rativní demokracie a deliberativního vládnutí a následně jejich prizmatem nahlíží klíčové výzvy a problémy, s nimiž se deliberativní teorie i praxe aktuálně potýká. Neopomíjí přitom ani ty, které leží vně hranic tradičních liberálních demokracií. Do diskuze vtahuje nejen ostatní stoupence deliberativního přístupu a teoretiky, na něž stávající generace navazuje, ale i některé argumenty kritiků. Na řadě míst jsou v knize uvedeny příklady z Dryzekovy vlastní výzkumné praxe (případně praxe jeho blízkých kolegů včetně Simona Niemeyera, který je také spoluautorem dvou kapitol knihy). Deliberativní praktiky jsou však ilustrovány i na příkladech značně obecnějších. Na výročí prezidenta Obamy, zpěváka Bonna z U2 či některých praktikách čínské komunistické strany Dryzek demonstruje, že deliberativní demokracie není jen předmětem akademické teorie či experimentálního empirického výzkumu, ale v řadě ohledů se prosazuje i do politické praxe.

Knih je rozdělena do tří hlavních částí. V první části Dryzek popisuje, jakým způsobem se proměňovalo a proměňuje postavení deliberativní demokracie v rámci politické teorie, s důrazem na „obraty“, jimiž podle něj deliberativní demokracie prošla po roce 2000 (institucionální, systematický, praktický a empirický), a představuje tzv. deliberativní systém a jeho jednotlivé složky. Vlastní jádro textu knihy pak tvoří její druhá a třetí část, k nimž odkazuje i název knihy – základy deliberativní teorie (kapitola Foundations) a domény deliberativní demokracie, které stojí vedle rámce tradičních národních demokratických států (kapitola Frontiers).

Podle Dryzeka není deliberativní systém nutně vázán na určité konkrétní institucionální uspořádání a může být aplikován i na systémy, v nichž např. nefungují politické strany či volby. I z tohoto důvodu Dryzek často místo *deliberativní demokracie* hovoří o *deliberativním vládnutí* (*deliberative governance*). O jakémkoliv systému je podle něj možné mluvit do té míry jako

o deliberativním, do jaké jsou jeho struktury schopné reagovat (přizpůsobovat se) autentické a inkluzivní deliberaci a do jaké míry jsou touto deliberací skutečně ovlivněna výsledná kolektivní rozhodnutí. Dryzek konkrétně navrhuje hodnotit kapacitu deliberativních systémů na základě sady šesti ukazatelů – kvality deliberace ve veřejné (public space) a mocenské sféře (empowered space), funkčnosti zprostředkujících mechanismů (transmission), úrovně veřejné vykazatelnosti (accountability), kapacity systému k sebehodnocení a transformaci (tzv. meta-deliberace) a konečně reálného dopadu kombinace těchto pěti prvků na výsledky kolektivního rozhodování (decisiveness) (s. 11). K těmto základním kamenům deliberativního systému – k některým více, k některým méně – se Dryzek opakovaně vrací v průběhu celé knihy.

Klíčovými složkami Dryzekovy teorie deliberativní demokracie jsou *legitimita*, (*diskurzivní*) *representace* a *meta-konsenzus*. Za legitimní je podle Dryzeka možné považovat pouze taková kolektivní rozhodnutí (instituce, politiky), která jsou přijatelná (odůvodnitelná a odůvodněná) pro všechny, kterých se týkají. Neznamena to, že všichni musí s daným řešením souhlasit, ale že jsou schopni je i přes nesouhlas akceptovat, a to nikoliv z donucení či neznalosti, ale na základě účasti v autentické deliberaci. Při rozhodování v podmínkách národního státu (případně dokonce většího celku) je v tomto pojetí samozřejmě zabudován základní problém týkající se únosného rozsahu participace na deliberaci. Dryzek se v knize zabývá několika způsoby, jak je možné tento problém řešit, aby následně všechny označil za problematické (protože zakládající se na vyloučení) a navrhl řešení vlastní. To vychází z klíčového postavení *soutěže diskurzů* (*contestation of discourses*), které ústí v tzv. *representaci diskurzů* či *diskurzivní reprezentativitu* (*discursive representation*). Diskurzivní legitimitu je dle Dryzeka třeba hledat v míře, do jaké v kolektivním rozhodování rezonuje veřej-

né mínění (*public opinion*), které je definováno jako výsledek soutěže diskurzů ve veřejné sféře. Pojem diskurzu je možné považovat za jeden z nejdůležitějších (a také nejproblematictějších) v celé Dryzekově teorii. Dryzek ho definuje jako „sdílený způsob porozumění světu, který je zabudován (*embedded*) v jazyce“ (s. 31), jako soubor konceptů, kategorií a ideí, které „podmiňují způsob, jakým chápeme svět“ (s. 107).

Podrobnější představu o tom, co je pojmem diskurz míněno, si můžeme udělat na základě části knihy věnované *representaci* (spoluautorem této kapitoly je Dryzekův kolega Simon Niemeyer). Dryzek s Niemeyerem se v této kapitole snaží ukázat, v čem je reprezentace diskurzů specifická a za určitých podmínek a v určitých případech i vhodnější než reprezentace jednotlivců a jejich zájmů. Diskurzivní reprezentace je podle nich např. schopná dosahovat racionálnějších (správnějších) kolektivních rozhodnutí, protože umožňuje vnášet do hry všechny existující argumenty (diskurzy), bez ohledu na počty jejich zastánců. Diskurzy jsou podle nich také schopny lépe než klasická reprezentace artikulovat často konfliktní hodnoty a zájmy jednoho jednotlivce. Pokud se řešení problémů uskutečňuje prostřednictvím deliberace mezi diskurzy, je možné v něm zajistit reprezentaci i těch konfliktních hodnot, které by jinak byly z reprezentace vyloučeny. Autoři poukazují na to, že speciálně vhodná je diskurzivní reprezentativita v těch případech, kdy je obtížné nebo přímo nemožné definovat „demos“ – ať již s ohledem na prostor nebo čas.

Významná část kapitoly o *representaci* se zabývá otázkou, jak dosáhnout výše definované diskurzivní legitimacy, tedy jak organizovat soutěž diskurzů a jak zajistit zprostředkování jejího výsledku z veřejné sféry ke sféře mocenské. V textu jsou konkrétně diskutovány dvě možnosti, formální ustavení parlamentní *sněmovny diskurzů* (*Chamber of Discourses*) a neformální diskurzivní soutěžení ve veřejné sféře (které

se, dle autorů, odehrává již dnes, byť často nereflektovaně). Návrh na ustanovení nové formální instituce, která by měla podle autorů spíše rozšířit než nahradit stávající institucionální uspořádání, má celou řadu sporných momentů. Autoři např. navrhuji zapojit do konstrukce „sněmovny diskurzů“ v poměrně významné míře společenské vědce (identifikace diskurzů, kritéria výběru a vlastní výběr jejich reprezentantů). Problematická otázka vykazatelnosti (*accountability*), v níž nemohou hrát obvyklou roli volby, je řešena (či podle mého názoru spíše neřešena) uvedením konceptu „vykazatelnosti vůči diskurzu“, který daný zástupce reprezentuje. Účastníci deliberace mají být vázáni reprezentovaným diskurzem do té míry, že musí být schopni obhájit případnou změnu svých postojů v logice diskurzu, který reprezentují. Na tomto místě však postrádám diskuzi (být na teoretické úrovni) toho, čím či kým mají být reprezentanti k takové reflexi voláni.

V souvislosti s neformálními aspekty soutěže diskurzů zdůrazňují autoři význam rétorických prostředků, které bývají často z deliberativních ideálů vylučovány (jako nástroje manipulace a nepřipustného donucování). Dryzek argumentuje ve prospěch zahrnutí rétoriky mezi přípustné nástroje deliberace a navrhuje vlastní nástroje k rozlišení jejího ne/žádoucího využití. Rozhodujícím argumentem je pro něj schopnost rétorických prostředků sloužit jako nástroj přenosu výsledků diskurzivní soutěže směrem k rozhodovací sféře. Tzv. přemosťující rétorika – *bridging* rétorika, s odkazem na Putnama (*Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster 2000) – může podle Dryzeka pomáhat zejména v těch případech, kdy nelze uspět s odkazem na veřejný zájem (*public reasoning*). Legitimně ji mohou využívat především reprezentanti historicky podřízených pozic, případně rovnocenní partneři. Při hodnocení legitimacy je vždy třeba se ptát, zda to které užití rétorických prostředků přispívá nebo nepřispívá k efektivitě deliberativního systému. Zá-

měry jednotlivých aktérů jsou sice pro hodnocení podstatné, čistě z nich však nelze na systémové dopady usuzovat.

Poslední část textu věnovaná základům deliberativní teorie se zabývá pluralismem a meta-konsenzem (spoluautorem této části je opět Simon Niemeyer). Ať již od deliberativní demokracie očekáváme jakékoliv přínosy, můžeme se jich podle autorů dočkat pouze do té míry, do jaké se deliberativnímu systému daří generovat prostřednictvím svobodné, mocensky nemanipulované a otevřené diskuze meta-konsenzus. Meta-konsenzem je míněno uznání legitimacy odlišných hodnot (normativní meta-konsenzus), důvěryhodnosti soupeřících přesvědčení či paradigmat (epistemologický meta-konsenzus), povahy možných řešení (meta-konsenzus na úrovni preferovaných řešení) či přijatelné škály diskurzů (diskurzivní meta-konsenzus). Každá z těchto dílčích podob meta-konsenzu přitom přináší jiné výhody pro kolektivní řešení problémů. Zatímco shoda na preferenci určité konkrétní hodnoty, přesvědčení, dílčího řešení či diskurzu je v dnešní pluralitní společnosti spíše výjimkou, o meta-konsenzus je třeba v rámci komunikace napříč odlišnými pozicemi usilovat. Koncept meta-konsenzu kombinovaný s pluralismem na nižší úrovni nabízí autoři jako řešení zdánlivě konkurenčního vztahu mezi ideálem pluralismu a ideálem konsenzu. Celou diskuzi základů deliberativní teorie ukončuje Dryzek využitím konceptu deliberativního meta-konsenzu pro zpřesnění své definice demokratické legitimacy, když vymezuje kolektivní rozhodnutí jako „do té míry demokraticky legitimní, do jaké v nich rezonují výsledky soupeření diskurzů ve veřejné sféře, odehrávají-li se tato soupeření v podmínkách svobodné a odůvodněné utvoření meta-konsenzu“ (s. 115).

Třetí kapitola knihy demonstrovuje v úvodu zmíněné Dryzekovo přesvědčení o tom, že deliberativní forma vládnutí není vázána na žádné konkrétní instituce, tedy ani na instituce demokratického národního stá-

tu. Prvním krokem mimo hranice těchto institucí, který Dryzek činí, je krok směrem k *síťovému vládnutí* (*governance networks*), tedy k vládnutí, pro něž jsou typické sítě neformálních vztahů mezi soukromými a veřejnými aktéry a absence konkrétně formálně vymezených politických institucí. Dryzek ukazuje, že takové vládnutí je možné interpretovat jako svého druhu deliberativní systém a usilovat např. o efektivní diskurzivní reprezentaci v rámci sítí, o vnitřní diferenciaci či meta-konsenzus. To samé, co pro národní sítě, platí přitom podle Dryzeka i v případě *globálních deliberativních systémů*. Deliberativní cestu k demokratizaci globální vlády, která nabývá na významu s narůstajícím objemem problémů vyžadujících společnou globální reakci, považuje Dryzek za atraktivnější a snadněji dosažitelnou než ostatní varianty (postavené především na všeobecných volbách, v globálním měřítku nerealizovatelných).

Dryzek diskutuje také možnosti využití deliberace jako nástroje demokratizace *autoritativních států* a deliberativní teorie jako nástroje jejího studia. Deliberativní teoretici se přitom této oblasti doposud spíše vyhýbali. Dryzek navrhuje pojímat vlastní proces demokratizace jako posilování deliberativní kapacity politického systému. Deliberativní kapacita může být v systému rozmístěna různým způsobem a i státy, které odolávají demokratizačním změnám ve smyslu zavádění tradičních liberálnědemokratických institucí, mohou být přístupné některým deliberativním cestám demokratizace. Jednou z možností je i využívání tzv. *mini-publics*, institucí tvořených relativně malým počtem (od cca 20 do několika tisíc) různým způsobem vybraných občanů, kteří deliberují o nějakém reálně existujícím problému a zároveň jsou předmětem výzkumu. Dryzek v knize diskutuje potenciál těchto institucí, zároveň ovšem zdůrazňuje, že by v žádném případě neměly být zaměňovány za deliberativní demokracii jako takovou. Poukazuje také na to,

že potenciální přínos a způsob jejich využití jsou do značné míry determinovány dílčími podmínkami toho kterého politického systému.

Foundations and Frontiers of Deliberative Democracy nabízí na relativně malé ploše celou řadu zajímavých a – dá se říci – i provokativních myšlenek. Dryzekovu knihu nelze příliš doporučit jako úvod do problematiky deliberativní demokracie. Nejedná se o přehledovou publikaci, ale o zprostředkování pohledu jedné z klíčových osobností dané disciplíny, čtení tedy předpokládá základní míru obeznámenosti s danou problematikou. Podobně jako řada jiných prací z oblasti deliberativní teorie, Dryzek v knize otevírá i mnoho otázek, na něž, alespoň prozatím, nenabízí uspokojivé odpovědi – ať již jde o nejasně vymezené nástroje kontroly a vykazatelnosti v případě reprezentace diskurzů; nejednoznačné postavení a hodnocení ne/legitimity prosazování soukromých zájmů, jejich vztahu k zájmům veřejným a užití rétorických prostředků; velmi problematické ustavení prominentního postavení sociálních věd v procesu identifikace diskurzů a jejich reprezentantů (a v důsledku tak i v politických rozhodovacích procesech jako takových); v zásadě zcela opominutou odpověď na otázku, jak zajistit responzibilitu mocenské sféry k výsledkům soupeření diskurzů ve sféře veřejné; či z hlediska kritické teorie značně diskutabilní pojetí samotného konceptu diskurzu. Deliberativní demokracie je teorie normativní a Dryzekova kniha se pochopitelně dočká zcela odlišného přijetí u zastánců tohoto teoretického proudu než u stoupenců např. minimalistického, Schumpeterovského, pojetí demokracie. Nicméně, zejména díky Dryzekově snaze reagovat na výhrady vznášené vůči teorii deliberativní demokracie a poměrně odvážným úvahám o jejích možných praktických aplikacích a implikacích, představuje tato jeho kniha zajímavé čtení pro čtenáře ze všech teoretických táborů.

Kateřina Ptáčková